

[B] **ALBERT I: KONING IN TIJDEN
VAN OORLOG EN CRISIS**

Jan Velaers, hoogleraar staatsrecht aan de Universiteit Antwerpen en assessor in de Raad van State, heeft naam gemaakt met een magistrale studie over Leopold III in de Tweede Wereldoorlog. Hij publiceerde die in 1994 samen met de historicus Herman Van Goethem. Nu verrast hij ons met een politieke biografie van Albert I, koning van België van 1909 tot 1934. De jurist Velaers is geïntrigeerd door het functioneren van het staatshoofd in een parlementair regime waarin de democratie in opmars is — nog gebruuskeerd door de Eerste Wereldoorlog — en waarin de feitelijke grondwet evolueert en niet herleid kan worden tot de neergeschreven grondwetsartikelen. Die blijven bijna allemaal heel lang onveranderd.

Velaers ontleedt de regeringscrisis, waarin naar de letter “de koning zijn ministers benoemt en ontslaat”. Albert speelde inderdaad een actieve rol bij de keuze van de premier en van sommige ministers, bij het smeden van coalities en het opstellen van het regeringsprogramma. Maar dat was slechts een onderdeel van zijn permanent “zeer actief, zo niet activistisch koningschap”, waarin hij telkens weer probeerde de tegenstellingen tussen de partijen te overbruggen en hen ertoe te bewegen compromissen te sluiten, de regeringsstabiliteit te bewaren en de door hem gewenste doelstellingen te bereiken. Om de regering bij dat laatste te helpen of te sturen, zou Albert een flink aantal keren een brief schrijven en laten publiceren, “waarin het constitutionele beginsel dat ‘de ministers de koning dekken’, in zekere zin op zijn kop werd gezet: de koning wendde hier veeleer zijn immense gezag bij de bevolking aan om zijn ministers te dekken”, constateert Velaers.

Dat gezag bij de bevolking en daarmee samenhangend zijn soms beslissende invloed op de regering, verwierf Albert pas door de oorlog, maar hij streefde het ook voordien al na. Anders dan zijn oom Leopold II (1865-1909) besepte hij dat het tot de opdracht van het moderne koningschap behoort om zich bij de hele bevolking geliefd te maken. Al had hij als kroonprins de socialisten nog “revolutionairen” en zelfs “*les barbares du dedans*” genoemd, hij zocht ook tot hen toenadering, zoals hij in het Vlaamse land de volkstaal gebruikte

en zich in die taal deed toespreken door de burgemeesters.

Bij zijn troonsbestijging vond Albert de katholieke partij al vijftig jaar, sinds 1884, onafgebroken aan het bewind met een absolute meerderheid. Twee fundamentele electorale hervormingen hadden dat niet veranderd: de invoering van het meervoudig algemeen mannenstemrecht in 1894 en die van de evenredige zetelverdeling per kiesdistrict in 1900. De vierendertigjarige koning behield zijn vroegere liberale leermeesters als medewerkers, en hoopte dat het aanslepende klerikaal-conservatieve monopolie kon worden doorbroken. In 1911 droeg hij bij tot de val van de regering-Schollaert, toen die de antiklerikale gemeente- en provinciebesturen wilde verplichten om confessionele scholen te subsidiëren. Daarna sloten de liberalen en de socialisten een kartel, met op hun gemeenschappelijke programma de afschaffing van de meervoudige stemmen voor gegoede of ontwikkelde burgers. Ze vertrouwden erop dat ze na een verkiezingsoverwinning een vrijzinnige regering zouden mogen vormen. Maar op 2 juni 1912 bracht de stemming zo'n versterking van de katholieke meerderheid, dat die nog voor minstens vier jaar verzekerd was. Vooral in Wallonië en Brussel leidde die linkse nederlaag tot een uitbarsting van antiklerikalisme waarin anti-Vlaamsgezindheid verweven zat. De provincieraden van Luik en Henegouwen vroegen federalisme om te ontsnappen aan een klerikale onderwijswet. Ook in Brussel en Vlaanderen werden de aanvallen verhevigd op de Vlaamse Beweging, die het klerikale overwicht mee in stand hield.

Op 22 juni schreef de koning aan de regeringsleider De Broqueville: "Ik ben bevreesd als ik zie hoe onze binnenlandse twisten zich toespitsen in de meest gevaarlijke richting, die van de tegenstelling tussen levensbeschouwingen, volkeren en klassen (*croyanances, races et classes*)". Die vrees zal nog verhevigd zijn door het Waalse Congres van 7 juli, waarop voor de eerste keer een aantal socialistische politici zich aansloten bij de liberale getrouwen, en met hen "de administratieve scheiding" ter sprake brachten. Op 15 augustus publiceerde Jules Destrée, een socialistisch volksvertegenwoordiger voor Charleroi, een *Lettre au Roi sur la Séparation de la Wallonie et de la Flandre*: een aanklacht tegen de Vlaams-klerikale overheersing van België die tot uiting kwam in de

geleidelijke wettelijke vernederlandsing van Vlaanderen ("*Ils nous ont pris la Flandre*"). Albert schreef aan zijn secretaris, die aan de auteur een behoedzame dankbetuiging moest sturen voor de toezending van een exemplaar: "Ik heb de brief gelezen van Destrée, die onbetwistbaar een heel talentrijk letterkundige is. Al wat hij zegt is absoluut waar, maar het is niet minder waar dat de administratieve scheiding een kwaad zou zijn dat veel meer moeilijkheden en gevaren van alle aard zou meebrengen, dan de huidige toestand."

Albert wist dat Destrée niet alleen een verpersoonlijking van het antiflamingantisme was, maar binnen de Werkliedenpartij ook een propagandist van de onmiddellijke algemene staking tegen het meervoudig stemrecht en tegen de klerikale heerschappij. Om de administratieve scheiding te voorkomen en in het algemeen een verdere polarisering, voornamelijk een verdere groei van het socialisme, wou de koning liever het klerikale bewind beëindigen en de Franse taal in Vlaanderen handhaven, alvast in de Gentse rijksuniversiteit.

Tot hier gaat Velaers akkoord met bovenstaande visie, die ik in een aantal werken heb ontwikkeld.¹ Zijn complete onderzoek, dat resulteerde in een kanjer van bijna twaalfhonderd bladzijden, levert nog onbekende gegevens waardoor die visie wordt bevestigd. Maar voor de volgende periode loopt onze zienswijze uiteen, omdat we dezelfde feiten — die door Velaers ook verder worden aangevuld met veel nieuw materiaal — voor een stuk anders interpreteren. Ik geef eerst zijn visie, daarna mijn commentaar.

De Wereldoorlog 1914-1918 bood de koning de gelegenheid om de machtsverhoudingen een eerste maal te wijzigen, door liberalen en socialisten eerst tot minister van staat te benoemen, vervolgens tot minister zonder portefeuille en ten slotte tot volwaardig minister in een regering van nationale unie. Die regering verbleef bij het Franse Le Havre, omdat het Belgisch grondgebied bijna helemaal onder de voet was gelopen door het Duitse leger. Als antwoord op de groeiende onrust onder de Vlaamse soldaten aan het IJzerfront, die werd uitgelokt door de *Flamenpolitik* van de bezetter, drong de koning tot driemaal toe aan bij zijn ministers op een verklaring ten gunste van de

Albert I op de markt van Veurne. De vorst stond erop dat hij in Vlaamse steden in de volkstaal werd aangesproken. Tegelijk drong hij er bij de regeringen op aan om niet te zwichten voor de Vlaamse eisen van vernederlandsing. Foto Archief Koninklijk Paleis.

Vlamingen. Telkens stuitte hij op een *non possumus* omwille van hun verdeeldheid terzake. De pacifistische Albert kon ook het *jusqu'au boutisme* en annexionisme van een aantal ministers niet bedwingen. Maar wel kon hij het bevel over het leger in eigen handen houden, zonder ministeriële inmenging en zonder ondergeschiktheid aan de geallieerde opperbevelhebber. Daarmee voorkwam hij dat zijn troepen werden ingezet in de zinloze slachtingen die aan vele honderdduizenden Franse, Britse en Duitse militairen het leven kostten.

“Het was vooral na de oorlog dat de koning een afspraak had met de geschiedenis”, gaat Velaers verder. In november 1918 trachtten de muitende Duitse soldaten in Brussel hun revolutionaire vuur op de Belgische arbeidersklasse te doen overslaan. Socialistische leiders gingen daar tegenin, maar bevestigden tegelijk hun eisen van electorale hervorming en onbeperkte stakingsvrijheid. Samen met liberale voormannen bereikten ze de koning, die nog in Loppem bij Brugge verbleef. Ze vroegen hem om snel ordetroepen naar Brussel te sturen,

maar ook om een regering te vormen die hun gezamenlijke programmapunten zou realiseren, waaronder de uitbreiding van de evenredigheid in de zetelverdeling en de afwijzing van het vrouwenstemrecht, dat de katholieken ten goede zou komen. Toen bleek “dat koning Albert tijdens die novemberdagen uitermate krachtig optrad, met een scherp inzicht in de politieke noodwendigheden van het ogenblik maar ook in het besef dat indien de veranderingen niet meteen werden doorgevoerd, het regime weleens zou kunnen wankelen.”

Albert vormde nog in Loppem, voordat het parlement bijeenkwam, een nieuwe regering van nationale unie waarin ditmaal de antiklerikalen domineerden, met hun programma dat zonder de omslachtige procedure van een grondwetsherziening zou worden uitgevoerd. Toen er later problemen rezen om dat door de katholieke meerderheid van het parlement goedgekeurd te krijgen, dwong Albert dat af met de bedreiging dat hij het anders per decreet zou uitvaardigen. “Dankzij Loppem werd de hypotheek gelicht die het politieke leven voor

de oorlog zo had bezwaard”, zo besluit Velaers die episode waaraan hij een heel uitgebreid en overtuigend hoofdstuk heeft gewijd.

Na de oorlog haalde geen enkele partij nog een absolute meerderheid in het parlement, zodat er altijd coalitieregeringen moesten worden gevormd, met twee of drie partijen. Dat liet Albert toe om, omgeven door het enorme prestige waarmee hij als de Held van de IJzer was teruggekeerd, zijn “actief koningschap” uit te oefenen. “Veelal kwamen er katholiek-liberale regeringen tot stand. Dat was te wijten aan het feit dat beide partijen dat wensten en dat er geen echt alternatief was, en niet aan de onbetwistbare voorkeur van de koning voor deze coalitie. Albert was immers zeer beducht voor de totstandkoming van een christendemocratisch-socialistische coalitie. Op vele terreinen dreigde die immers een beleid te voeren dat hem niet zinde: een vermindering van de duur van de dienstplicht, een financieel-economisch beleid dat de teugels te veel zou vieren en misschien ook compromissen op taalgebied die de eenheid van het land konden bedreigen. Tot opluchting van Albert bleek het water tussen de katholieken en de socialisten veelal te diep te zijn. De institutionele instabiliteit die heel het interbellum aanhield, bracht de koning als factor van continuïteit en stabiliteit op de voorgrond. Albert deed aan crisismangement. Tot driemaal toe weigerde hij ook het ontslag van een regering. Aan het einde van zijn regeerperiode stond de koning steeds kritischer tegenover het reilen en zeilen van het politiek bedrijf.”

Aan “Albert en de taalkwestie na de oorlog” wijdt Velaers een afzonderlijk, heel uitgebreid hoofdstuk. “Albert en zijn erg francofone entourage” steunden de taalwetgeving van 1921 en 1923, die voor de Franstalige minderheid in Vlaanderen nog rechten behield zoals aanhangers van de drie grote partijen voorstonden (maar die aan de Nederlandssprekenden fundamentele rechten onthield; LW). Nadat de Vlaamsgezinden in alle partijen aan invloed gewonnen hadden, en Vlamingen en Walen elkaar als “objectieve bondgenoten” hadden gevonden, vestigde de wetgeving vanaf 1930 de eentaligheid van de gewesten. “Er zijn geen aanwijzingen dat Albert zich tegen deze ontwikkeling naar de eentaligheid van Vlaanderen en Wallonië heeft verzet.” Velaers stelt bij herhaling dat, hoewel Albert “in de crisissen van het interbellum

vaak een eersterangsrol speelde”, we zijn rol in de taalstrijd niet mogen overschatten, indachtig zijn eigen gezegde “*combien chez nous la monarchie a peu à dire*” — Velaers geeft geen verklaring waarom, in zijn visie, de koning minder krachtig zou hebben bemiddeld op taalgebied dan op andere terreinen.

Het optreden van Albert tijdens de oorlog heeft er veel toe bijgedragen dat België niet werd meegesleept door de revolutionaire geest die in november 1918 over Europa waaide, tot in het neutrale Nederland toe. Zoals de hele antikerikale voorkeur van de dynastie sinds de laatste regeringsjaren van Leopold I, heeft “Loppem” de integratie van het socialisme in het bestel bevestigd. Samen met de evidente onschuld van België aan de oorlog en de defensieve houding van de koning-opperbevelhebber achter de overstroomde IJzervlakte, heeft ‘Loppem’ veroorzaakt dat het communisme in België pas laat zou ontstaan en zwak zou blijven. Niet alleen in vergelijking met de verslagen landen, maar ook met overwinnaars als Frankrijk en Italië.

Maar de keuze van Loppem was ook een keuze tegen de Vlaams-klerikale opinie. Anders dan het socialisme werd de Vlaamse Beweging wel afgestoten, en anders dan het communisme kreeg daardoor het Vlaams-nationalisme wel een zweeps slag. Ik ben het niet eens met Velaers dat Albert op taalgebied weinig invloed gehad zou hebben, al beriep hij zichzelf daar herhaaldelijk op in zijn contacten met Vlaamsgezinden. In februari 1918 verzette hij er zich krachtig tegen dat de regering “een verklaring ten gunste van de Vlamingen” zou uitgeven met een belofte van vernederlandsing na de oorlog. Integendeel zelfs, hij noemde het een plicht voor de overheden om de verspreiding van het Frans in Vlaanderen te bevorderen, anders zouden ze het in een culturele afzondering duwen. Hij vroeg wel of de Vlaamse ministers de ontevreden flamingantische militairen zouden sussen met een verklaring zonder beloften; iets wat die ministers weigerden, omdat ze ervaren hadden dat dergelijke verklaringen zonder beloften averechts werkten.

In 1919-1923 heeft Albert met heel zijn enorme naoorlogse gewicht druk uitgeoefend op de regeringen opdat ze niet zouden toegeven aan de eis van vernederlandsing, noch inzake de universiteit, noch inzake het leger. Hij kwam ook tussenbeide bij de bisschoppen en de paus, opdat die tegen de

Vlaamsgezindheid van de geestelijkheid zouden optreden. Hij riep de nuntius bij zich en klaagde over Mgr. Rutten, de bisschop van Luik (en Limburg), wiens optreden een rampzalige uitwerking had op de Vlaamse clerus van de andere bisdommen. Hij zei hem dat “*c’était surtout le bas clergé diocésain, soutenu par certains ordres religieux, qui se montrait le plus acharné dans ce mouvement révolutionnaire, qui visait la destruction du royaume.*”²

In mijn ogen is Albert tot aan zijn dood in 1934 de vernederlandsing van Vlaanderen blijven afremmen, om dezelfde redenen als in 1912 en 1918. Als onkerkelijke had hij veel meer begrip voor de antiklerikale Waalse beweging dan voor de Vlaamse, die hoofdzakelijk een klerikale aangelegenheid was, en die in zijn ogen de achterlijkheid van Vlaanderen onderhield en het wallingantisme uitlokte.³ Zoals vele van zijn liberale geestesgenoten wilde hij vooral de socialisten buiten de regering houden. Daarom moesten ze er noodgedwongen de Vlaamse christendemocraten in opnemen, en geleidelijk aan hun vernederlandsingsprogramma accepteren, dat ze wel zoveel mogelijk afzwakten.

Als Velaers daaruit afleidt dat Albert zich dus uiteindelijk niet heeft verzet tegen de vernederlandsing, zit hij er mijns inziens fundamenteel naast. Dat hangt, bij hem en bij andere auteurs,⁴ samen met het onderschatten van de heel sterke ideologische lading die de Vlaamse Beweging destijds had, en nog meer de Waalse. Het waren die tegengestelde ideologische ladingen die de taalstrijd zo scherp maakten. Hetzelfde deed zich voor, al sinds de negentiende eeuw, bij andere kleine talen, die van de Basken, Bretoenen, Slovenen, enzovoort. Ze werden door geestelijken gekoesterd, maar waren in de ogen van liberalen en marxisten een hinderpaal voor de intellectuele ontvoogding en de vooruitgang.

Dit meningsverschil belet niet dat ik veel waardering heb voor Velaers' werk, dat onze kennis van Albert en zijn regering aanzienlijk uitbreidt.

LODE WILS

JAN VELAERS, *Albert I. Koning in tijden van oorlog en crisis 1909-1934*, Lannoo, Tielt, 2009, 1.192 p.

(1) Het meest recentelijk in mijn meerdelige biografie *De Messias van Vlaanderen. Frans van Cauwelaert 1880-1910*

(1998); *Frans van Cauwelaert en de barst in België, 1910-1919* (2000); *Frans van Cauwelaert afgewezen door Koning Albert I. Een tijdbom onder België* (2003); *Burgemeester Van Cauwelaert 1923-1932. Schepper van Nederlandstalig België* (2005); *Frans van Cauwelaert 1932-1961. Triomf, val en wederopstanding*, Antwerpen, Houtekiet, 2009.

(2) J. de Volder, *Benoit XV et la Belgique durant la Grande Guerre*, Rome-Brussel, 1996, 185-195.

(3) Marie-Rose Thielemans, die al dertig jaar geleden in een reeks publicaties de wetenschappelijke studie van Albert I heeft gegrondvest, heeft geen twijfel laten bestaan over zijn onkerkelijkheid, zijn sterke liberale oriëntering en zijn visie op de rol van de geestelijkheid in de Vlaamse beweging.

(4) H. van Goethem, in *De Monarchie en 'het einde van België'. Een communautaire geschiedenis van Leopold I tot Albert II*, Lannoo, Tielt, 2008, komt ongeveer tot hetzelfde oordeel als Velaers en schrijft over Lode Wils: “Sinds de jaren zeventig nagelt hij in een niet-aflatende stroom publicaties Albert I aan de schandpaal.” In het tijdschrift *Wetenschappelijke Tijdingen*, 2009, p. 6-62, hebben we daarover een debat gehouden, samen met H. van Velthoven.